

روش تحقیق در علوم اجتماعی

ریمون کیوی

مترجم: رسول ابراهیمی

سرشناسه کتاب

هرگونه کپی برداری از این کتاب به هر شکل ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

روش تحقیق در علوم اجتماعی	نام کتاب
Manuel de recherche en sciences sociales	عنوان انگلیسی
ریمون کیوی	نویسنده
رسول ابراهیمی	مترجم
آموزشی	موضوع
الکترونیکی	نوبت چاپ

4	پیش‌گفتار ویرایش ششم
19	مرحله اول: سوال آغازین
33	مرحله دوم: اکتشاف
73	مرحله سوم: مشکل
96	مرحله چهارم: ساخت مدل تحلیل
128	مرحله پنجم: مشاهده
175	مرحله ششم: تحلیل اطلاعات
208	مرحله هفتم: نتیجه‌گیری

پیش‌گفتار ویرایش ششم

در ویرایش پنجم این کتاب راهنما، تغییرات بسیار زیادی نسبت به ویرایش قبلی وجود داشت. اما در این ویرایش ششم، تغییرات محدودتر هستند. این تغییرات بیشتر در سه مورد خلاصه می‌شوند: ۱. توجه بیشتر به مسائل اخلاقی در پژوهش‌های علوم اجتماعی. ۲. کامل‌تر شدن بخش مربوط به مشاهده و کار میدانی. ۳. بازنویسی بخش نتیجه‌گیری.

این کتاب، یک کتاب روش تحقیق است، نه یک کتاب اخلاق پژوهش. با این حال، به نظر ما امروز لازم است که به پژوهشگران جوان، مسائل اخلاقی را یادآوری کنیم. این مسائل در تمام مراحل یک پژوهش وجود دارند. به همین دلیل، ما مسائل اخلاقی را در یک فصل جداگانه نیاوردیم. بلکه تصمیم گرفتیم در هر مرحله از پژوهش، به آن‌ها اشاره کنیم تا نشان دهیم که توجه به اخلاق باید همیشگی باشد. البته نمی‌توان به تمام مسائل اخلاقی پرداخت، اما سعی کرده‌ایم به مهم‌ترین و رایج‌ترین آن‌ها اشاره کنیم.

دو دلیل اصلی باعث شد که ما بخش مشاهده و کار میدانی را کامل‌تر کنیم. دلیل اول این بود که می‌خواستیم روش‌هایی را برای تحقیق درباره‌ی گروه‌هایی معرفی کنیم که دسترسی به آن‌ها با روش‌های معمولی سخت است؛ گروه‌هایی مانند کودکان یا افرادی که مشکلات روانی شدید دارند. دلیل دوم این بود که می‌خواستیم به نقش مکان در زندگی اجتماعی و روابط انسان‌ها بیشتر توجه کنیم.

در نهایت، ما خواستیم یک کمبود را در بخش نتیجه‌گیری جبران کنیم. برای همین، بر اهمیت بررسی خودِ پژوهش تأکید کردیم. یعنی خودِ پژوهشگر، روند کارش را دوباره بررسی کند. این کار کمک می‌کند تا هم نقاط قوت و ضعف نتایجش را بهتر بشناسد و هم به درک عمیق‌تری از موضوع تحقیق برسد. این تغییر باعث شد ساختار این بخش از کتاب هم عوض شود.

علاوه بر این تغییرات اصلی، تغییرات کوچک دیگری هم در بخش‌های مختلف کتاب داده شده است. برای اینکه کتاب با مطالب جدید سنگین نشود، بعضی از قسمت‌هایی را که ضروری به نظر نمی‌رسیدند، حذف یا خلاصه‌تر کردیم.

پیش‌گفتار ویرایش پنجم

هر ویرایش جدید این کتاب، با بهبودهای زیادی همراه بوده است تا همیشه برای دانشجویان، پژوهشگران جوان و استادان علوم اجتماعی مفید باشد. نیازهای این افراد با تغییرات سریع جامعه، عوض می‌شود و موضوعات جدیدی برای تحقیق پیش می‌آید. هم‌زمان، ابزارهای تحقیق هم پیشرفت می‌کنند و پژوهشگران باید بتوانند از آن‌ها به خوبی استفاده کنند.

تغییرات زیادی که در ویرایش‌های مختلف داده شده بود، ممکن بود هماهنگی کل کتاب را به هم بزند. برای همین، در این ویرایش پنجم، اولین دغدغه‌ی ما تقویت این هماهنگی بود. از این به بعد، دو پژوهش واقعی، خواننده را در تمام مراحل همراهی می‌کنند؛ از طرح مسئله تا تحلیل اطلاعات. پژوهش اول، روش‌های کمی را نشان می‌دهد و پژوهش دوم، روش‌های کیفی را. به این ترتیب، خواننده می‌تواند روند پژوهش را بهتر و کامل‌تر درک کند. موضوع این دو پژوهش هم کاملاً امروزی است: رفتارهای مرتبط با خطر ابتلا به بیماری ایدز و مشارکت شهروندان در کارهای گروهی.

مثال‌های دیگری هم در این کتاب وجود دارد. این مثال‌ها همه از پژوهش‌های واقعی گرفته شده‌اند که نویسندگان کتاب، خودشان در آن‌ها شرکت داشته‌اند. این ویرایش بیشتر از ویرایش‌های قبلی تأکید می‌کند که در علوم اجتماعی، باید با واقعیت‌های جامعه روبرو شویم.

البته نزدیک بودن به موضوع تحقیق، نباید باعث شود که ما دقت و آرامش خود را از دست بدهیم؛ به‌خصوص وقتی در ابتدای راه هستیم. برای همین، روشی که در اینجا توضیح داده شده، کاملاً قدم‌به‌قدم و با جزئیات است. ما فرض کرده‌ایم که پژوهشگر ابتدا نظریه‌ها را

می خواند و بعد به سراغ کار میدانی می رود. اما حتی اگر کسی بخواهد برعکس عمل کند و از کار میدانی شروع کند، باز هم این مراحل برایش مفید خواهد بود تا کارش را منظم پیش ببرد.

این کتاب معتقد است که در بیشتر پژوهش‌ها، این دو روش (از نظریه به عمل و از عمل به نظریه) مخالف هم نیستند، بلکه مکمل یکدیگرند. همین‌طور، روش‌های کمی و کیفی هم اغلب در کنار هم استفاده می‌شوند. خواننده با پیش رفتن در کتاب، این موضوع را بهتر متوجه خواهد شد.

در این ویرایش، برای فهم بهتر، بعضی از عملیات فنی ساده (هم کمی و هم کیفی) توضیح داده شده است. این توضیحات به زبانی ساده نوشته شده‌اند. همچنین برای اولین بار، یک بخش تمرین آنلاین هم به کتاب اضافه شده است. کسانی که می‌خواهند تمرین کنند، می‌توانند از این بخش استفاده کنند. البته استفاده از کتاب بدون این بخش آنلاین هم مثل گذشته ممکن است.

بهبودهای دیگری هم در کتاب داده شده است؛ مثلاً منابع اینترنتی بیشتری معرفی شده و فهرست کتاب‌ها در هر بخش به‌روز شده است.

برای اینکه این تغییرات، متن را سنگین نکند، بعضی از قسمت‌های غیرضروری یا تکراری را کوتاه‌تر کردیم.

اهداف و روش کار

اهداف

اهداف کلی

پژوهش در علوم اجتماعی، مانند کار کسی است که دنبال نفت می‌گردد. او با حفر کردن هر جایی، نفت پیدا نمی‌کند. موفقیت او به روشی بستگی دارد که دنبال می‌کند. اول زمین را بررسی می‌کند و بعد حفاری را شروع می‌کند. این کار به تخصص‌های مختلفی نیاز دارد.

در پژوهش اجتماعی هم همین‌طور است. مهم‌تر از هر چیز این است که پژوهشگر بتواند یک روش کار درست برای کشف واقعیت طراحی و اجرا کند. این روش کار، فقط مجموعه‌ای از تکنیک‌ها نیست، بلکه یک نگرش کلی است که باید برای هر پژوهش، از نو ساخته شود.

وقتی یک پژوهشگر در کارش به مشکلات بزرگ می‌خورد، تقریباً هیچ‌وقت مشکل از تکنیک‌ها نیست. تکنیک‌ها را می‌توان سریع یاد گرفت یا از یک متخصص کمک خواست. مشکل اصلی همیشه در روش کار است. در این مواقع، پژوهشگر می‌گوید: نمی‌دانم کجا هستم، انگار دیگر نمی‌دانم دنبال چه چیزی می‌گردم، هیچ ایده‌ای ندارم که چطور باید ادامه دهم، اطلاعات زیادی دارم، اما نمی‌دانم با آن‌ها چه کار کنم یا از همان اول می‌گویند: واقعاً نمی‌دانم از کجا باید شروع کنم.

این کتاب برای کمک به همه‌ی کسانی نوشته شده است که می‌خواهند پژوهش در علوم اجتماعی را یاد بگیرند. هدف این است که بتوانند پایان‌نامه، مقاله یا هر کار پژوهشی دیگری را با موفقیت انجام دهند تا پدیده‌های اجتماعی را عمیق‌تر و درست‌تر بفهمند.

روش آموزشی کتاب

این کتاب کاملاً کاربردی است. خواننده می‌تواند از همان صفحات اول، توصیه‌ها را در کار خودش به کار ببندد. بهتر است قبل از انجام کار عملی، یک بار کل کتاب را بخوانید تا با کلیت روش کار آشنا شوید و پیشنهادها را با انعطاف و خلاقیت به کار ببرید.

شاید این هدف، بلندپروازانه به نظر برسد. چطور می‌توان یک کتاب راهنمای روش تحقیق نوشت، در حالی که روش‌ها در هر پژوهشی متفاوت هستند؟ آیا این کار، تصویری ساده و اشتباه از پژوهش به دست نمی‌دهد؟ ما فکر می‌کنیم این انتقاد درست نیست.

این کتاب، مجموعه‌ای از دستورالعمل‌های خشک نیست، بلکه یک چارچوب کلی و باز است که روش‌های مختلفی را می‌توان در آن اجرا کرد. این کتاب به خواننده کمک می‌کند تا خودش روش کارش را طراحی کند، نه اینکه یک روش را به او تحمیل کند.

برای همین، این کتاب همیشه خواننده را به فکر کردن و نقد دعوت می‌کند تا با هر قدمی که برمی‌دارد، به معنای کارش فکر کند.

این کتاب برای کسانی که به کلاس‌های آموزشی دسترسی ندارند هم مفید است، چون بعضی از مفاهیم نظری پایه را در جای مناسب توضیح می‌دهد.

یک پژوهش در علوم اجتماعی، فقط انجام دادن پشت سر هم یک سری تکنیک‌های تکراری نیست. انتخاب و ترتیب روش‌های کار در هر پژوهشی فرق می‌کند. برای همین، این کتاب پر از مثال‌های واقعی است. بعضی از این مثال‌ها چند بار تکرار می‌شوند تا هماهنگی کل یک پژوهش را به خوبی نشان دهند.

در آخر، این کتاب یک راهنمای آموزشی است و برای یادگیری تدریجی طراحی شده است. بعضی از بخش‌ها فنی‌تر و بعضی دیگر انتقادی‌تر هستند. هیچ‌کدام از بخش‌ها به تنهایی تصویر کاملی از روش کار نمی‌دهند، اما هر کدام در جای خودشان لازم هستند.

پژوهش در علوم اجتماعی؟

کلمه‌های پژوهش و علم گاهی خیلی ساده و در معناهای مختلف به کار می‌روند. مثلاً به یک نظرسنجی ساده یا تحقیق بازار هم پژوهش علمی می‌گویند. به دانشجویان سال‌های اول گفته می‌شود که می‌توانند کار علمی انجام دهند، در حالی که حتی برای یک پژوهشگر حرفه‌ای هم تولید دانش جدید کار بسیار سختی است.

در بهترین حالت، ما با انجام یک پژوهش در علوم اجتماعی چه چیزی یاد می‌گیریم؟ یاد می‌گیریم که معنای یک اتفاق یا یک رفتار را بهتر بفهمیم، یک موقعیت را هوشمندانه بررسی کنیم، منطق کار یک سازمان را درک کنیم یا درباره‌ی پیامدهای یک تصمیم فکر کنیم.

همه‌ی این‌ها ارزش یادگیری دارند و این کتاب هم برای همین نوشته شده است. اما این کارها به ندرت باعث پیشرفت نظریه‌ها یا دستاوردهای اساسی علوم اجتماعی می‌شوند. این‌ها بیشتر مطالعه یا تحلیل هستند.

این کتاب می‌خواهد به کسانی کمک کند که حتی با اهداف کوچک‌تر، مصمم هستند پدیده‌های اجتماعی را با دقت مطالعه کنند.

در علوم اجتماعی باید از دو دیدگاه اشتباه دوری کنیم: یکی اینکه فکر کنیم می‌توانیم به حقیقت‌های قطعی برسیم، مثل فیزیکدان‌ها. دوم اینکه آنقدر شکاک باشیم که امکان هر نوع شناخت علمی را انکار کنیم. ما می‌خواهیم ویژگی‌هایی مثل کنجکاوی، صداقت، دقت و آگاهی را تقویت کنیم. اگر ما در این کتاب از کلمه‌های پژوهش و علم استفاده می‌کنیم، برای راحتی کار است و می‌دانیم که این کلمه‌ها ممکن است کمی بزرگ‌تر از واقعیت باشند.

روش کار

مشکلات روش کار (چگونه یک پژوهش را بد شروع کنیم؟)

در ابتدای یک پژوهش، ما چرا تقریباً همیشه یکسان است. ما به طور مبهم می‌دانیم که می‌خواهیم درباره‌ی یک موضوع تحقیق کنیم، مثلاً توسعه‌ی منطقه، عملکرد یک شرکت، استفاده از فناوری در مدرسه، افزایش جرم و جنایت یا روابط اجتماعی. اما دقیقاً نمی‌دانیم چطور باید به موضوع نزدیک شویم. این سردرگمی اولیه نباید ما را نگران کند؛ بلکه نشانه‌ی ذهنی است که با جواب‌های ساده و آماده قانع نمی‌شود. مشکل این است که چطور از این سردرگمی به درستی و سریع خارج شویم.

برای این کار، اول ببینیم چه کارهایی را نباید انجام دهیم. سه اشتباه رایج در شروع کار وجود دارد:

حرص زدن در خواندن کتاب یا جمع‌آوری آمار

این اشتباه یعنی خودمان را در تعداد زیادی کتاب، مقاله یا داده‌های آماری غرق کنیم، به این امید که ناگهان نوری بتابد و هدف کارمان مشخص شود. این کار همیشه به ناامیدی ختم می‌شود، چون اطلاعات زیاد و پراکنده، فقط ذهن را آشفته‌تر می‌کند.

البته که پژوهشگر باید زیاد مطالعه کند. اما این مطالعه باید مفید باشد. یعنی باید مطالب را کم کم و عمیق بخواند و هضم کند. در مرحله‌ی اول، خیلی بهتر است که چند متن خوب و با دقت انتخاب شده را عمیق بخوانیم و از آن‌ها نتیجه‌گیری‌های روشن و منظمی به دست بیاوریم.

عجله در جمع‌آوری اطلاعات بدون داشتن فرضیه

این اشتباه یعنی قبل از اینکه بدانیم دقیقاً دنبال چه چیزی هستیم، به سراغ جمع‌آوری اطلاعات برویم. مثلاً یک دانشجو می‌گوید می‌خواهد پرسشنامه پخش کند، در حالی که هنوز فرضیه‌ای برای کارش ندارد و نمی‌داند چه چیزی را می‌خواهد بسنجد. ما تا وقتی ندانیم دنبال چه اطلاعاتی هستیم، نمی‌توانیم ابزار مناسب را انتخاب کنیم.

این اشتباه رایج است، چون بعضی‌ها فکر می‌کنند استفاده از تکنیک‌های معروف، به کارشان ارزش علمی می‌دهد. اما تکنیک‌های خوب چه فایده‌ای دارند وقتی هدف کار، مبهم و نامشخص است؟

استفاده از کلمات قلمبه‌سلمبه و مبهم

این اشتباه سوم در میان پژوهشگران تازه‌کار رایج است. آن‌ها برای اینکه معتبر به نظر برسند، فکر می‌کنند باید با کلمات سخت و نامفهوم حرف بزنند و بنویسند.

پروژه‌های این افراد معمولاً دو ویژگی دارد: اهداف بسیار بزرگ و سردرگمی کامل. آن‌ها طوری حرف می‌زنند که انگار سرنوشت دنیا به پژوهش آن‌ها بستگی دارد. این حرف‌های بزرگ، معمولاً نبود یک ایده‌ی روشن و جالب را پنهان می‌کند. اولین کار این است که به این افراد کمک کنیم ساده و روشن فکر کنند و حرف بزنند. باید از آن‌ها بخواهیم کلماتی را که به کار می‌برند، تعریف کنند تا خودشان متوجه شوند که حرف‌های خودشان را هم نمی‌فهمند.